

Könyvbeszerzés, házi könyvtár

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár az EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” pályázati konstrukció keretében „Az én könyvtáram” című kiemelt projektben lehetőséget teremtett két országos, reprezentatív olvasási és könyvtárhasználati felmérésre a 3–18 éves valamint a 18 éven felüli hazai lakosság körében. A hazai olvasás- és könyvtárszociológiai kutatások több évtizedes hagyományaihoz illeszkedő felmérésben rákérdeztünk a könyvbeszerzési szokások alakulására, a házi könyvtárak méretére, amelyet a válaszadók társadalmi, demográfiai jellemzőivel és a könyvtárhasználati szokásaikkal egyaránt összevetettünk.

Tárgyszavak: *olvasási szokás; könyvtárhasználat*

Bevezetés

Annak ellenére, hogy a könyvtárak kínálata nagyon sokat változott a digitális kor kihívásaihoz való alkalmazkodás során, az átlagemberek körében mind a mai napig a legismertebb és a legkeresettebb szolgáltatás a könyvek kölcsönzése. A többség szemében a könyvtár egy hely, ahol a könyvmolyok kielégíthetik az olvasmányok iránti igényüket. Ezzel párhuzamosan a nagy nyilvánosság számára kevésbé ismertek a könyvtár által közzétett, gondozott digitális tartalmak, az adatbázisok és általában a magas hozzáadott értéket képviselő szolgáltatások. Mindezek mellett elmondható, hogy míg a digitalizált tartalmak szolgáltatásában számos versenytárs mellett kell intézményeinknek helyt állni, addig a papíralapú dokumentumok, azok közül is elsősorban a könyvek kölcsönzése mind a mai napig a könyvtárak szinte kizárólagos monopóliuma. Ennek a szolgáltatásnak – azaz az egyetlen igazi monopóliumnak – a népszerűsége azonban messze nem töretlen.

A felnőtt könyvtárhasználók körében 2017 őszén a három legnépszerűbb szolgáltatás még mindig a könyvkölcsönzés, a hosszabbítás és a helyben olvasás volt.¹ A könyvtári statisztika adataiból ugyanakkor világosan látszik a könyvkölcsönzés népszerűségének csökkenése. Míg a könyvtárba beiratkozottak teljes népességen belüli aránya 1965-ben és 2015-ben egyaránt 15-15% volt², az egy lakosra jutó kölcsönzések száma, ugyanebben az időintervallumban, 4,2-ről, 2,3-ra esett vissza.³ A statisztikai adatok tehát azt sugallják, hogy a könyvtár igenis releváns maradt a használók köré-

ben, de kérdés, hogy mennyire maradt a könyvtár fontos könyvbeszerzési forrás.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár az EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” pályázati konstrukció keretében „Az én könyvtáram” című kiemelt projektben lehetőséget teremtett két országos, reprezentatív olvasási és könyvtárhasználati felmérésre a 3-18 éves valamint a 18 éven felüli hazai lakosság körében. A gyerekek és felnőttek körében elvégzett kutatások legfontosabb – olvasásra és könyvtárhasználatra vonatkozó – eredményeit közlé ttem a *Könyvtári Figyelő* hasábjain⁴, ugyanakkor az adatok nagyon sok rész kérdés további elemzését teszik lehetővé.

Már a kutatás kezdetén adódott a kérdés, hogy mennyiben őrizhette meg a könyvtár a digitális korban is a hagyományosan erős pozícióját a papíralapú könyvek szolgáltatásának területén. Az emberek még mindig jellemzően vásárlás, ajándékozás, könyvtári vagy baráti kölcsönzés illetve a saját háztartásukban meglévő könyvek elővételével jutnak hozzá olvasmányaikhoz, még akkor is ha nagyon sok olyan alternatív forrás jelent meg, mint az internetes könyvcserélős oldalak (pl. Rukkola) vagy a könyvelhagyós játékok (pl. Veszíts el egy könyvet!). A különböző beszerzési források szerepe időben sokat változott, amióta Magyarországon tudományos igényességgel mérik a társadalom tagjainak olvasási és könyvtárhasználati szokásait.

Az olvasmányok beszerzésének szokásai mellett mértük a könyvvásárlók lakosságon belüli arányát,

valamint a házi könyvtár nagyságát, és – tekintve, hogy a társadalmi, demográfiai adatok mellett rendelkezésre állnak a válaszadók könyvtárhasználati szokásaira vonatkozó adatai is – ezek könyvtárhasználatlaltal és társadalmi helyzettel való összefüggéseit is.

A kérdés vizsgálata mélyen gyökerezik a hazai olvasás- és könyvtárszociológiai kutatások történetében. A könyvbeszerzés forrásainak témája már az 1947-ben a *Magyar Közvéleménykutató Intézet* által a budapesti lakosok körében lefolytatott vizsgálatban megjelent.⁵ Abban a vizsgálatban arra kértek rá, hogy általában honnan szerzik be a válaszadók az olvasmányait, és 33% vásárló mellett a közkönyvtárból kölcsönzők igen magas 31%-os arányban voltak. A legutóbbi olvasmány beszerzési forrásaira vonatkozó kérdés 1985-ben jelent meg először⁶ (még hozzá az általunk is használt formában.)

A házi könyvtárak nagyságára vonatkozóan 1964-től kezdve van adatunk.⁷ Az erre vonatkozó kérdést változatlan formában tették fel 1978-ban, 1985-ben⁸, 2000-ben⁹ és végül mi a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár megbízásából készített kutatásban 2017-ben.

Módszer

A jelenlegi cikket egyrészt az 1960-as évektől kezdve megjelent és a szakirodalomban jól dokumentált eredmények alapján, másrészt a fent említett – Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” pályázati konstrukció keretében „Az én könyvtáram” című kiemelt projektben lefolytatott országos reprezentatív kutatások alapján készítettem.

Az utóbbi kutatás módszereit és feltételrendszerét bemutattam a fent már említett gyorsjelentésben, így most csak a legfontosabb paramétereket említem. 1500–1500 fős reprezentatív mintán kérdeztük meg a hazai 18 éven felüli és 3–18 éves lakosságot az olvasási és könyvtárhasználati szokásairól. A többlépcsős, arányosan rétegzett, valószínűségi mintavételi eljárás biztosította a reprezentativitást, nemek, életkorok, lakóhely, lakóhely típusa és iskolai végzettség szempontjából. A mintában szereplő válaszadók véletlenszerűen kerültek kiválasztásra, ugyanakkor az eltérő válaszadási hajlandóság és a véletlenszerűségéből fakadó bizony-

talanság miatt a felvett adatokat a cég munkatársai súlyozással korrigálták a KSH 2016-os mikrocenzus alapján.¹⁰

Eredmények

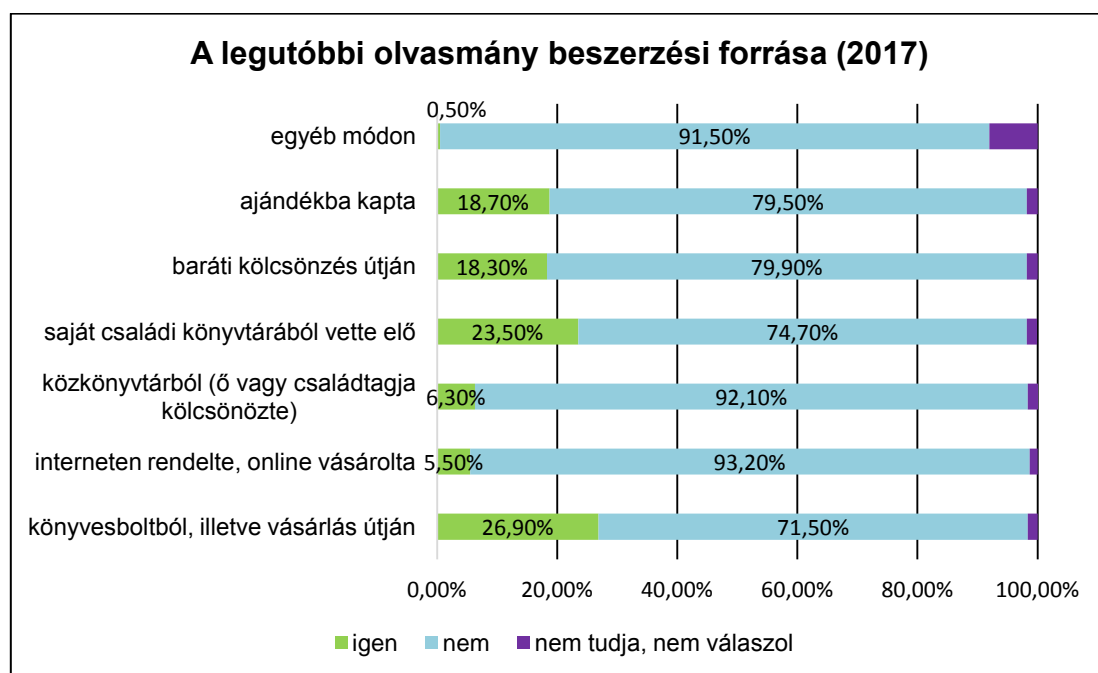
Könyvbeszerzés

A legutóbbi olvasmány beszerzési forrása egy pillanatképet ad arról, hogy a hazai lakosság különböző csoportjai milyen formában jutnak hozzá azokhoz a művekhez, amelyeket el akarnak olvasni. Mivel egy ember többféleképpen is szerezhet be könyveket (ajándék, vásárlás, könyvtári vagy baráti kölcsönzés), fontos hangsúlyozni, hogy itt elsősorban a legutóbbira voltunk kíváncsiak és nem általában a beszerzési forrásaira.

A kérdésünk így hangzott: „A legutóbbi olvasmányát honnan, illetve hogyan szerezte be?”. Itt a megadott válaszlehetőségeken végig menve kellett igennel vagy nemmel válaszolni. A kérdés a legutóbbi olvasmányra vonatkozott, ami értelemszerűen lehetett akár a 10 évvel ezelőtti is, hiszen ezt nemcsak azoknak tettük fel, akik az elmúlt egy évben legalább egy könyvet elolvastak, hanem valamennyi megkérdezettnek. Tekintve, hogy bizonyos esetekben lehet átfedés a beszerzési források megítélése (pl. vásárlás, ajándék, online rendelés) között is, de egy személynek akár több legutóbbi olvasmánya is lehet, megengedtük, hogy több válaszlehetőséget is megjelöljenek. A válaszlehetőségek közé – a 2017-es felmérésben először – felvettük az internetes vásárlás opciót (1. ábra).

A fő könyvbeszerzési forrás a könyvesbolti vásárlás volt. Ha ehhez hozzávesszük az internetes rendelés opciót, akkor még nagyobb különbséget láthatunk a második helyen lévő „saját családi könyvtárból vette elő” válaszlehetőséghez képest. Ez utóbbinak a jelentősége némileg csökkent, hiszen 2000-ben az összes válaszadónak még a 30%-a jelölte meg, hogy az otthoni könyvei közül választva elégítette ki olvasmányigényét.¹¹

Számunkra a legérdekesebb természetesen a könyvtári kölcsönzés, amelynek a visszaszorulása sajnos teljesen egyértelműen látszik a korábbi évekkkel való összevetésben is. 1964-ben és 1978-ban a válaszadók 22–22, 1985/86-ban 15, majd 2000-ben 10%-a mondta, hogy a könyvtárból köl-

1. ábra A beszerzés forrása

csönözte a legutóbbi olvasmányát. A Könyvtári Statisztika bevezetésben idézett adatait a felmérésünk is megerősítette. Egyre kevesebben vannak, akik könyvtári kölcsönzés útján jutottak hozzá a legutóbbi olvasmányukhoz.

A felmérés adatai alapján kimutatható, hogy az egyes könyvbeszerzési forrásokat mely rétegek preferálják jobban. A vásárlás tekintetében egyértelmű, hogy az életkor – és ezzel párhuzamosan vélhetően a jövedelmi viszonyok – meghatározóak. Míg a 60 év felettek esetében csak 20% válaszolt igennel arra, hogy a legutóbbi olvasmányát így szerezte be, addig a 30 év alattiak esetében ugyanez 33% volt. Az idősebbek ugyanakkor jobban preferálják a saját házi könyvtárból való válogatást (26% a 60 év fölöttiek és 20% a 30 év alattiak körében). Az egyes életkori csoportok között a legmarkánsabb különbség az internetes vásárlás vonatkozásában van: a 30 év alattiaknak a 11%-a, a 60 év fölöttieknek csupán 1%-a rendelte online a legutóbbi olvasmányát.

A nemek tekintetében csak nagyon kis különbségek mutathatók ki. A férfiaknál enyhén felülreprezentáltak az olvasmányigényüket interneten és saját házi könyvtárból kielégítők, míg a nők jobban preferálják azokat a beszerzési módokat, amelyek emberek között személyes érintkezést vagy vala-

milyen közösségi aktust feltételeznek (baráti kölcsönzés, közkönyvtári kölcsönzés, ajándékozás).

Az iskolai végzettség vonatkozásában a legnagyobb különbségek a vásárlás, az internetes rendelés és a közkönyvtári kölcsönzés vonatkozásában mutathatók ki, valamennyi esetben a magasabb iskolázottak javára. Az előbbi kettő a felsőfokú végzettségűek jellemzően jobb anyagi lehetőségeivel hozható összefüggésbe. Az utóbbi kapcsán pedig már korábban egyértelműen kimutattam, hogy – hasonlóan a megelőző évek olvasás- és könyvtárszociológiai méréseinek eredményeihez – a magasabb iskolázottak azok, akik a könyvtári tagok körében eleve felülreprezentáltak.¹² Erre a kérdésre adott válaszok lényegében csak megerősítették, amit eddig is tudtunk a könyvtárhasználat és az iskolázottság összefüggéseiről.

Könyvvásárlás

A legnépszerűbb könyvbeszerzési forrás évtizedek óta egyértelműen a vásárlás, így erre a következő önálló kérdést is feltettünk: „Az elmúlt 12 hónapban vásárolt-e Ön könyvet, és ha igen, akkor kb. hány kötetet?” Igen válasz esetén meg kellett adni a darabszámot is. A kérdéssel az volt a célunk, hogy a korábbi évek vizsgálataival való összevethető módon megtudjuk a társadalmon belül a

könyvvásárlók arányát. A válaszadók társadalmi-demográfiai jellemzői és a könyvtárhasználatra vonatkozó kérdésre adott feleletük alapján képet kaphatunk arról is, hogy kik a könyvvásárlók a hazai felnőtt népességben belül és hogy vajon a könyvvásárlás és a könyvtárhasználat egymást erősítő vagy gyengítő tényezők-e.

A kérdésünkre összesen a válaszadóink 29,6%-a felelt igennel és 69,8%-a nemmel, azaz körülbelül 10-ből 3 ember tekinthető Magyarországon könyvvásárlónak. A maradék 0,6% nem tudott vagy nem kívánt válaszolni a kérdésre. A rendszerváltást megelőző években az erre vonatkozó kérdést kevésbé konkrét formában tették fel: „Szokott-e könyvet vásárolni?” 1948-ban a *Magyar Közvéleménykutató Intézet* kutatásában 36%, az *Országos Széchényi Könyvtár* 1978-as felmérésében 52%, az 1985/86-os vizsgálatában pedig már 68% válaszolt igennel. A *Gereben Ferenc* által 2000-ben

elvégzett felmérésben már az elmúlt 12 hónap könyvvásárlásaira kellett szintén egy egyszerű eldöntendő kérdéssel válaszolni, amelyre akkor 39% felelt igennel.¹³ A 2017-ben született eredmények tehát egyértelmű, közel 10%-os visszaesésről tanúskodnak. Gereben Ferenc 2005-ben a rendszerváltást követően radikálisan megnövekedett könyvárakat tette felelőssé a visszaesésért. A mostani további csökkenés mögött okkal sejtethünk olyan további tényezőket is, mint a gyakran olvasók népességben belüli arányának apadása, amelyet szintén ennek a felmérésnek az eredményei alapján már bemutattam¹⁴ vagy az elektronikus szövegek olvasásának növekvő népszerűsége.

A korábbi évek kutatásai alapján feltételeztük, hogy a könyvvásárlás a társadalom egyes – magasabb kulturális igényszinttel rendelkező – rétegeiben jellemzőbb. A főbb demográfiai változók mentén mért különbségeket az 1. táblázat mutatja be.

1. táblázat

Vásárlási adatok

Az elmúlt 12 hónapban vásárolt-e könyveket?		igen	nem	NT/NV	Összesen
Nem	férfi	26%	74%	1%	100%
	nő	33%	66%	0%	100%
Iskolai végzettség	alapfok	12%	88%	0%	100%
	középfok	35%	64%	1%	100%
	felsőfok	59%	40%	1%	100%
Település típusa	Budapest	37%	62%	0%	100%
	megyeszékhely	36%	63%	1%	100%
	város	30%	69%	1%	100%
	község	21%	79%	0%	100%
Régiók	Közép-Magyarország	36%	64%	0%	100%
	Közép-Dunántúl	40%	60%	1%	100%
	Nyugat-Dunántúl	33%	67%	0%	100%
	Dél-Dunántúl	25%	75%	0%	100%
	Észak-Magyarország	22%	78%	1%	100%
	Észak-Alföld	22%	76%	2%	100%
	Dél-Alföld	24%	76%	1%	100%
Életkor	18-29	38%	62%	0%	100%
	30-39	38%	61%	0%	100%
	40-49	36%	62%	2%	100%
	50-59	29%	70%	0%	100%
	60 év fölött	17%	83%	0%	100%
Összesen		30%	70%	1%	100%

Az 1. táblázat adatai alapján a könyvvásárlók körében felülreprezentáltak a hölgyek, a fiatalok, a nagyobb városok lakói és leginkább a magasabb iskolai végzettségűek. Egy átlag Közép-dunántúli lakos majdnem kétszer akkora eséllyel vásárol könyveket, mint egy átlag Észak-alföldi vagy Észak-magyarországi. Az 50 év alattiak több, mint kétszer akkora eséllyel vásároltak könyvet az előző 12 hónapban, mint a 60 év fölöttiek. A legnagyobb különbség azonban az iskolai végzettség tekintetében van. Az alapfokú végzettségűek körében a könyvvásárlók aránya mindössze 12, a felsőfokú végzettségűeknél már 59%. A könyvvásárlókban ugyanazt a magasabb kulturális igényszinttel és jobb anyagiakkal rendelkező réteget láthatjuk viszont, akiknek a körében jellemző az olvasás és a könyvtárhasználat is.¹⁵ A fentiek alapján csak sejtethetjük, hogy a könyvtárlátogatók körében felülreprezentáltak a könyvtárhasználók és fordítva, a 2. táblázat adatai ezt egyértelművé teszik.

Az egy könyvtárba beiratkozottak 63%-a vallotta magát könyvvásárlónak, azoknak, akik soha nem voltak könyvtári tagok, csak 14%-a. Azok közül, akik régebben (több mint 5 éve) voltak könyvtári tagok, 34%, akik a közelmúltban, azoknak pedig már 48%-a vásárolt könyvet az elmúlt 12 hónapban. A több könyvtárba beiratkozottak száma annyira alacsony (8 fő) a mintában, hogy rájuk vonat-

kozóan nem lenne szakszerű érdemi következtetéseket levonni. Mindenesetre világosan látszik, hogy a könyvtárak iránti elkötelezettség mértékének növekedésével párhuzamosan nő a könyvvásárlási hajlandóság is. Mindez pedig elsősorban a felsőfokú végzettségű, fiatal, városi népesség körében a legjellemzőbb.

A darabszámra vonatkozó kérdés alapján azt is meg tudtuk állapítani, hogy a könyvet vásárlók átlagosan 3,97 darab dokumentumot szereztek be az elmúlt egy évben. Ugyanez az arány a teljes népességre vetítve 1,1, azaz egy átlagos magyar felnőtt átlagosan kicsit több, mint egy könyvet vásárol évente a 2017-es felmérésünk alapján.

Házi könyvtár

A házi könyvtárak méretére vonatkozó kérdés 2017-ben sokkal aktuálisabb, mint a korábbi években. Vajon egy olyan korban, amikor az interneten hozzáférhetünk a legfontosabb klasszikusokhoz, magazinokhoz, napilapokhoz és általában hatalmas mennyiségű ingyenes tartalomhoz, szükségük van-e az embereknek arra, hogy könyveket tartsanak az otthonukban? Míg évtizedekkel ezelőtt egy értelmiségi otthonának dísze volt a plafonig érő könyvespolc, ma már nem feltétlenül ez egy-egy modern lakás büszkesége.

2. táblázat

Könyvtári tagság - könyvvásárlás

			Az elmúlt 12 hónapban vásárolt-e Ön könyvet?			Összesen
			Igen	Nem	NT/NV	
Beiratkozott tagja-e Ön, vagy volt-e tagja valamilyen könyvtárnak? Melyik állítás igaz Önre?	Soha nem volt könyvtári tag	Fő	84	522	0	606
		A beiratkozottak %-ában	14%	86%	0%	100%
	Most nem tag, de régen az volt (több mint 5 éve)	Fő	210	405	6	621
		A beiratkozottak %-ában	34%	65%	1%	100%
	Most nem tag, de nemrég, korábban az volt (az elmúlt 5 évben)	Fő	61	65	0	126
		A beiratkozottak %-ában	48%	52%	0%	100%
	Jelenleg tag: egy könyvtárban	Fő	85	49	2	136
		A beiratkozottak %-ában	63%	36%	1%	100%
	Jelenleg tag: több könyvtárban	Fő	4	4	0	8
		A beiratkozottak %-ában	50%	50%	0%	100%
	Nem tudja/nem válaszol	Fő	0	1	1	2
		A beiratkozottak %-ában	0%	50%	50%	100%
Összesen:	Fő	444	1046	9	1499	
	A beiratkozottak %-ában	30%	70%	1%	100%	

A felmérésben egy kérdés vonatkozott a házi könyvtárak nagyságára, ennek az egyetlen kérdésnek azonban jelentős előzményei voltak a hazai olvasás- és könyvtárszociológiai kutatások során, hiszen azt ugyanebben a formában 1964-ben, 1978-ban, 1985/86 fordulóján, 1991-ben, 1996-ban és 2000-ben is feltették. Mindez lehetőséget ad a válaszok egymással való összevetésére, idősoros adatok bemutatására.

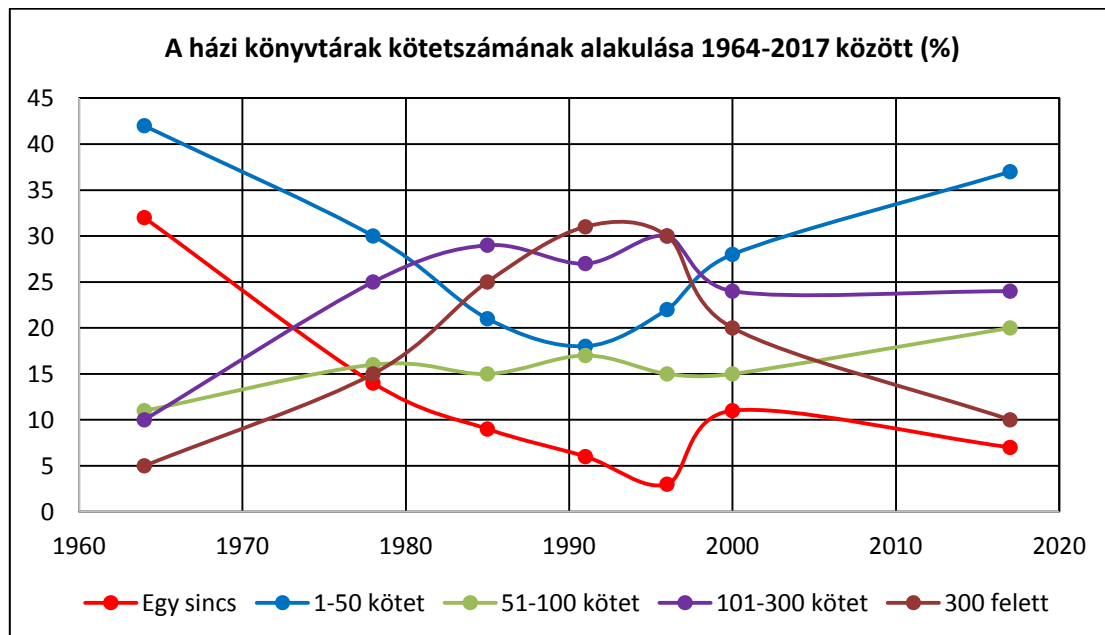
A kérdést a következőképpen tettük fel: „Vannak-e Önnek és családjának idehaza könyvei (tankönyveken kívül) és ha igen, körülbelül hány kötet?” A kérdezőnek azt az instrukciót adtuk, hogy ha semmilyen támpont nincs a pontos kötetszám megállapításához, akkor segítsen azzal, hogy egy átlagos könyvespolcon átlagosan 50 könyv fér el. Mivel azokban a háztartásokban, ahol vannak iskolás gyerekek, feltételezhető, hogy a tankönyvek egy minimális darabszámot eleve jelentenek; megkértük válaszadóinkat, hogy ezeket ne vegyék figyelembe a házi könyvtár darabszámának megbecslésekor.

Az első megfigyelésünk, amelyet tehetünk a korábbi évekhez képest, az a házi könyvtárak méretének jelentős csökkenése (2. ábra).

Jelenleg a magyar háztartások 64%-ában kevesebb, mint 100 könyv található. Ez az arány az 1960-as évek elején 85% volt, 1991-ben 47%, 1996-ban mindössze 40%, majd 2000-ben már

54%. A trendforduló tehát a 90-es évekre tehető, ugyanarra az időszakra, amikor a könyvvásárlók aránya is elkezdett csökkenni a társadalmon belül. Ekkortól kezdve újra egyre kevésbé lett jellemző, hogy az emberek jelentős méretű otthoni könyvgyűjteménnyel rendelkezzenek. Örömteli ezzel szemben, hogy a nulla könyves háztartások aránya is enyhén csökkent a legutóbbi mérés óta, ezt azonban bőven ellensúlyozza a kevés könyvből álló házi könyvtárak arányának emelkedése és a sok könyves háztartások számának csökkenése.

A kapott értékeket ezt követően kategóriákba soroltuk és összevetettük olyan demográfiai változókkal, mint életkor, nem, iskolai végzettség és a lakóhely nagysága. Értelemszerűen nemek tekintetében nem mutatkozott jelentős különbség, hiszen mi elsősorban a háztartás könyvállományára voltunk kíváncsiak, amelyben az esetek jelentős részében férfiak és nők vegyesen vannak jelen. Életkor tekintetében szintén nem találtunk igazán szignifikáns különbségeket az egyes csoportok között: a fiatalok és az idősek megközelítőleg azonos számú könyvet tartanak az otthonukban. A településtípusok esetében szintén nem mutatkoztak érdemi különbségek, bár itt megfigyelhető volt, hogy az egyetlen könyvet sem birtokló háztartások sokkal nagyobb arányban vannak a községekben (a községi válaszadók 13%-a), mint Budapesten, ahol ugyanez az arány mindössze 2% vagy mint a városokban, ahol 6%.

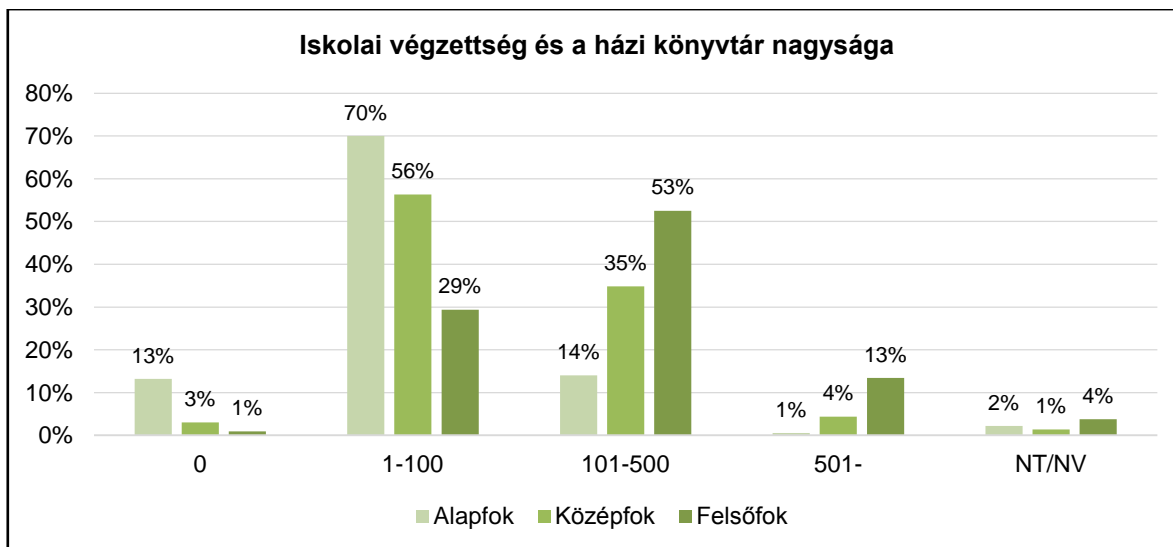

2. ábra A házi könyvtárak nagysága

Ahogy azt előzetesen is vártuk, a házi könyvtár nagyságát elsősorban a válaszadók iskolai végzettsége befolyásolja. Az összefüggés eléggé egyszerűen megfogalmazható: minél magasabban kvalifikált válaszadóval van dolgunk, jellemzően annál több könyvet tart otthon. Az alapfokú végzettségűek 13%-a egyetlen könyvet sem, 70%-a pedig kevesebb, mint 100 könyvet tart az otthonában. Ezzel szemben a magasan iskolázottnak a 13%-a esetében a házi könyvtár több mint 500

kötetes és további 53% esetében 100 darab fölötti (3. ábra).

Újra egy könyvekkel szívesen érintkező, magasan iskolázott, komolyabb kulturális tőkével rendelkező réteg az, aki az otthonában is szívesen tart könyveket. Ők azok, akik szívesen vásárolnak is könyveket és – feltételezhetően – a könyvtárból is szívesebben válogatnak kedvükre való olvasmányt. A 3. táblázat a könyvtári tagság és a házi könyvtárak nagysága közötti összefüggéseket mutatja be.

3. ábra Iskolai végzettség – házi könyvtár

3. táblázat

A könyvtári tagság és a házi könyvtár

			A házi könyvtár nagysága					Összesen
			0 db	1–100	101–500	501–	NT/NV	
Beiratkozott tagja-e Ön, vagy volt-e tagja valamilyen könyvtárnak? Melyik állítás igaz Önre?	Soha nem volt könyvtári tag	Fő	90	405	90	5	16	606
		A beiratkozottak %-ában	15%	67%	15%	1%	3%	100%
	Most nem tag, de régen az volt (több mint 5 éve)	Fő	16	333	230	33	10	622
		A beiratkozottak %-ában	3%	54%	37%	5%	2%	100%
	Most nem tag, de nemrég, korábban az volt (az elmúlt 5 évben)	Fő	2	64	45	10	6	127
		A beiratkozottak %-ában	2%	50%	35%	8%	5%	100%
	Jelenleg tag: egy könyvtárban	Fő	0	48	69	18	1	136
		A beiratkozottak %-ában	0%	35%	51%	13%	1%	100%
	Jelenleg tag: több könyvtárban	Fő	0	2	2	2	1	7
		A beiratkozottak %-ában	0%	29%	29%	29%	14%	100%
	Nem tudja/nem válaszol	Fő	1	1	0	0	0	2
		A beiratkozottak %-ában	50%	50%	0%	0%	0%	100%
Összesen:	Fő	109	853	436	68	34	1500	
	A beiratkozottak %-ában	7%	57%	29%	5%	2%	100%	

A táblázat alapján egyértelműen látszik, hogy – a várakozásainknak megfelelően – a könyvtári tagok, és a korábban volt könyvtári tagok körében magasabb arányban vannak, akik nagyobb könyvgyűjteménnyel rendelkeznek. Minél erősebb a válaszadó és a könyvtárak közötti kapcsolat, annál több az esélye annak, hogy az illető több könyvet tartson az otthonában. Az összefüggés természetesen fordítva is igaz lehet, hogy akinek sok a könyve, az erősebben érzi az igényt arra, hogy a könyvtár által kínált lehetőségeket is kihasználja.

Összegzés

A könyvtáraknak a legismertebb és a leggyakrabban igénybe vett szolgáltatása még mindig a kölcsönzés, amelynek a nagyságrendje azonban – a statisztikai adatok és könyvtárhasználattal kapcsolatos kutatások fényében – egyértelműen csökkent az elmúlt évtizedek során. A könyvtárak egyrészt új utakat is találtak és alkalmaztak a publikált tudás teljességének szolgáltatására, másrészt a nyomtatott könyvek mellett megjelenő elektronikus tartalmak a használók számára is egyre több vonzó alternatívát nyújtanak, amelynek hatásai egyértelműen érezhetők a papíralapú könyvek kölcsönzésének mutatóiban.

A könyvolvasó közönség számára a könyvtári kölcsönzés mellett számos más lehetőség is van nyomtatott könyvek beszerzésére, amelyek jelentőségét, egymáshoz viszonyított népszerűségét évtizedek óta vizsgálják a hazai olvasás- és könyvtárhasználati mérések során. A cikkben a különböző könyvbeszerzési források igénybe vételét, a könyvvásárlás és a házi könyvtárak nagyságának alakulását vizsgáltam társadalmi-demográfiai és könyvtárhasználattal való összevetésben 2017-es országos reprezentatív kutatások adatai alapján.

Az idősoros adatokat vizsgálva egyértelműen megállapítható a könyvtári kölcsönzések népszerűségének csökkenése, amely alátámasztotta a könyvtári statisztikából is látható tendenciákat. Más könyvbeszerzési források jelentőségével való összevetésben elmondható, hogy a vásárlás jelentősége nőtt, a saját házi könyvtáraké viszont csökkent.

Mind a vásárlás, mind pedig a házi könyvgyűjtemények építgetése kapcsán kimutatható egy trendforduló a '90-es években, amikortól kezdve egyre kevesebben vásároltak könyveket és őrizgették azokat nagy becsben a saját otthonukban.

A házi könyvtárak méretének csökkenése szintén a rendszerváltást követő években indult meg, és a folyamat – az általunk gyűjtött idősoros adatok alapján – mind a mai napig tart. Mind a könyvvásárlás, mind az otthoni könyvgyűjtemények visszaszorulása kapcsán felmerülhet a könyvek árának növekedése és párhuzamosan a nyomtatott dokumentumok olvasásának a csökkenő népszerűsége, mint a jelenségek lehetséges magyarázata.

Az adatok demográfiai-társadalmi tényezők fényében való vizsgálata egyértelműen kimutatta, hogy a könyvtári kölcsönzés, a könyvvásárlás, és a házi könyvgyűjtemények nem egymás versenytársai, hanem egymást erősítő tényezők. Egyszerűen megfogalmazva: aki szívesen vásárol könyveket, az szívesen jár könyvtárba is, illetve, akinek sok könyve van az otthonában, az nagyobb eséllyel válik, vagy marad a helyi bibliotéka beiratkozott olvasója. A könyvvásárlókat, a nagy házi könyvtárat magukénak tudókat valamint a könyvtárak olvasóit jellemzően ugyanazokkal a társadalmi-demográfiai jellemzőkkel írhatjuk le. A főbb jellemzőjüket a magas iskolázottság és az ezzel párhuzamosan valószínűsíthető magasabb kulturális igény szint, amelyet az illető csak a jellemzően változatos forrásokból beszerzett könyvek sorával tud kielégíteni, így a könyvesboltban, a könyvtárban egyaránt szívesen megfordul, és az otthonában is szívesen tart könyveket.

Irodalom

1. A 3-17 éves gyerekek olvasási- és könyvtárhasználati szokásai (Közvélemény kutatási tevékenység az EFOP-3.3.3-VEKOP/162016-00001 pályázati konstrukció keretében). Gyorsjelentés. Psyma Hungary Kft. 2017. október 5.
2. A felnőtt lakosság olvasási- és könyvtárhasználati szokásai (Közvélemény kutatási tevékenység az EFOP-3.3.3-VEKOP/162016-00001 pályázati konstrukció keretében) Gyorsjelentés. Psyma Hungary Kft. 2017. október 5.;
3. Gereben Ferenc: A felnőtt lakosság olvasási és olvasmánybeszerzési szokásai. Egy reprezentatív országos vizsgálat eredményei. Budapest, 1989. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ.
4. Gereben Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében). Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1998.

5. Gereben Ferenc: Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon = Könyvtárosok kézikönyve. 4. kötet. (Határterületek). Szerk. Horváth Tibor – Papp István. Budapest, 2005. 17-49. p.
6. Levendel Ádám: Tallózás a Magyar Közvéleménykutató Intézet jelentéseiben (1945–1949) = Jelkép, 1984. (3. évf.), 4. sz., 126. p.
7. Mándi Péter: A könyv és közönsége. Budapest, 1968. Közgazdasági és Jogi Kiadó.
8. Mándi Péter: Könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon. Budapest, 1965. Könyvkiadók és Terjesztők Tájékoztató Központja
9. Tóth Máté: A magyar lakosság olvasási és könyvtárhatalmaszónalati szokásai 2017-ben. Gyorsjelentés egy országos reprezentatív lakossági felmérés eredményeiből = Könyvtári figyelő, 2018. (64. évf.) 1. sz. 45–60. p.

Jegyzetek

- ¹ A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár az EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” pályázati konstrukció keretében „Az én könyvtáram” című kiemelt projektben lefolytatott országos reprezentatív kutatás adatai alapján.
- ² Ebben az adatban a gyermek és a felnőtt könyvtárhatalmaszónalók egyaránt benne vannak.
- ³ Magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. Könyvtári Intézet.
<https://ki.oszk.hu/informacioszolgalattas/magyarorszagikonnyvtarak-statisztikai-adatai> (2018. június 12.)
- ⁴ Tóth Máté: A magyar lakosság olvasási és könyvtárhatalmaszónalati szokásai 2017-ben. Gyorsjelentés egy országos reprezentatív lakossági felmérés eredményeiből = Könyvtári figyelő, 2018. (64. évf.) 1. sz. 45–60. p.
- ⁵ Levendel Ádám: Tallózás a Magyar Közvéleménykutató Intézet jelentéseiben (1945–1949) = Jelkép, 1984. (3. évf.), 4. sz., 126. p.
- ⁶ Gereben Ferenc: A felnőtt lakosság olvasási és olvasmánybeszerzési szokásai. Egy reprezentatív országos vizsgálat eredményei. Budapest, 1989. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ.
- ⁷ Mándi Péter: Könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon. Budapest, 1965. Könyvkiadók és Terjesztők Tájékoztató Központja; Illetve: Mándi Péter:

A könyv és közönség. Budapest, 1968. Közgazdasági és Jogi Kiadó.

- ⁸ Gereben Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében). Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1998.
- ⁹ Gereben Ferenc: Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon = Könyvtárosok kézikönyve. 4. kötet. (Határterületek). Szerk. Horváth Tibor – Papp István. Budapest, 2005. 17-49. p.
- ¹⁰ A kérdőíves felmérések módszertanát és lebonyolítását részletesen bemutatja a Psyma Hungary Kft által készített két gyorsjelentés. A felnőtt lakosság olvasási- és könyvtárhatalmaszónalati szokásai (Közvélemény kutatási tevékenység az EFOP-3.3.3-VEKOP/162016-00001 pályázati konstrukció keretében) Gyorsjelentés. Psyma Hungary Kft. 2017. október 5.; A 3-17 éves gyerekek olvasási- és könyvtárhatalmaszónalati szokásai (Közvélemény kutatási tevékenység az EFOP-3.3.3-VEKOP/162016-00001 pályázati konstrukció keretében). Gyorsjelentés. Psyma Hungary Kft. 2017. október 5.
- ¹¹ A korábbi években csak egyetlen választ lehetett megjelölni a kérdés kapcsán, amely a legutóbbi olvasott könyvre vonatkozott, ezért a jelenlegi adataink nem hasonlíthatók össze közvetlenül a korábbi évek felméréseinek eredményeivel. A változtatás oka az volt, hogy sok beszerzési forrás esetében nem egyértelműen meghatározhatók a különbségek, pl. a könyvesbolti vásárlás, baráti kölcsönzés, ajándék és például az online megrendelés között.
- ¹² Tóth Máté, 2018. i.m.
- ¹³ A korábbi felmérések a 20 éven felülieknek tették fel ezt a kérdést.
- ¹⁴ Tóth Máté, 2018. i.m.
- ¹⁵ Tóth Máté, 2018. i.m.

Beérkezett: 2018. VII. 4-én.

Tóth Máté
a Könyvtári Intézet
Kutatási és szervezetfejlesztési
osztályának munkatársa.
E-mail: thmate@oszk.hu